

KIELEN JA AJATTELUN METONYMIOITA

Klaus-Uwe Panther & Günther Radden (toim.) *Metonymy in language and thought.* Human Cognitive Processing 4. Amsterdam: John Benjamins 1999. 423 s. ISBN 90-272-2356-4.

Tässä esiteltävä artikkelikokoelma *Metonymy in language and thought* pohjaa monin tavoin siihen, mitä Lakoff ja Johnson pari vuosikymmentä sitten *Metaphors we live by* -teoksessaan esittivät. Näkökulma on laajentunut ja syventynyt, ja osin linjaukset ovat muuttuneet. Lähtökohdista kirjassa on oletus, että metonymia on kenties metaforaakin perustavampi kognitiivinen prosessi käsitte(ell)istämisessä ja kielessä.

Kirja pyrkii kokoamaan yksiin kansiin metonymian tutkimuksen nykikäsitteitä, ja aiheen käsittely on monipuolista vaikka paino onkin kognitiivisessa kielentutkimuksessa. Kirjoittajat lähestyvät metonymiaa kielitieteen, psykologian ja kirjallisuustieteen näkökulmista. Yhdistävänä tekijänä on metonymian ymmärtäminen kognitiiviseksi ilmiöksi ajattelussa ja kielen käytössä. Käsittely keskittyy näihin kahteen tasoon, vaikkakin hahmoteltu metonymia pyrkii olemaan yleispätevä (s. 21). Kirjassa on lyhyen johdannon lisäksi 17 artikkelia, jotka on jaettu neljään alateemaan. Artikkelit pohjautuvat Hampurissa vuonna 1996 pidetyn Workshop on metonymy -konferenssin esitelmiin.

Ensimmäisessä osiossa tarkastellaan metonymiaa erilaisista teoreettisista näkökulmista. GÜNTER RADDEN ja ZOLTÁN KÖVECSES kokoavat artikkelissaan Towards a theory of metonymy metonymian kognitiivista teoriaa. He määrittelevät metonymian kognitiiviseksi prosessiksi, jossa käsitteellinen entiteetti (*vehicle*) tarjoaa pääsyn toiseen käsitteelliseen entiteettiin (*target*) saman käsitteellisen kehyyksen sisällä. Eron-

tekoa perinteisestä metonymiasta »kielen kuviona» korostavat konseptuaalisuus, prosessimaisuus ja käsitteistyssidonnaisuus. Heidän perinteiseksi nimittämänsä metonymia-käsitteen määritelmä on yleissanakirjasta, mikä ei liene tasavertainen lähtökohdista tarkastelulle.

Radden ja Kövecses ymmärtävät metonymian mahdollisimman laajasti: metonymyminen prosessi voi esiintyä käsitteellisellä tasolla (kategoriointi, päättely), kielen eri tasoilla (leksikko, morfologia, syntaksi, diskurssi), eri kielellisissä funktioissa (referenssi, predikaatio, puheaktit) ja yhdistämissä eri ontologisia alueita (käsitteet, muodot, oliot ja tapahtumat). Metonymyisiä suhteita esimerkiksi lingvistisen merkin analyysissä (vrt. semioottinen kolmio) ovat siten muodon ja käsitteen suhde, sanan ja tarkoitteen suhde, käsitteen ja tarkoitteen suhde sekä muodon ja tarkoitteen suhde (kielen arkikäsitteissä). Metonymioita tuottavat suhteet ovat osan ja kokonaisuuden tai osien välisiä. Näiden pohjalta kirjoittajat esittelevät useita metonymyisiä keinoja (esim. kategoria jäsenen sijasta, *pilleri* 'ehkäisytabletti'). Metonymyisten suhteiden valikoituminen ja tulkinta pohjaavat yleisiin kognitiivisiin (esim. konkreettisuus, funktionaalisuus) ja kommunikatiivisiin (selvyys, relevanssi) periaatteisiin.

Laajasti ymmärretty metonymia vertautuu esikuvaansa metaforaan niin hyvässä kuin pahassakin. Ongelmallista on esimerkiksi metonymian kaikenkattavuus ja näkemysten formalisoimattomuus. Vaille tarkkaa käsittelyä jää myös rajankäynti sanan metonymyisen käytön ja sanan luontaisen

— kognitiivisessa semantiikassa yleensä holistiseksi katsotun — merkityksen välillä. Samoin konventionaalisuuden rajaaminen ja metonymian hyväksyttävyyden (esim. *kattila kiehuu*) jää vaille järjestelmällistä käsittelyä.

RAYMOND W. GIBBS JR. nostaa artikkelissaan esiin konversationaalisen implikaatiurin ja metonymian päättelyn (*metonymic reasoning*) suhteen. Hän käsittelee myös yleisemmin metonymisten mallien osuutta skriptipohjaisessa tekstin prosessoinnissa. Muutoin konversationaalisen implikaatiurin ja kontekstuaalisen päättelyn suhde metonymiaan, kuten myös metonymian, semantiikan ja pragmatiikan suhde, jää kirjassa vähälle.

GILLES FAUCONNIER ja MARK TURNER käsittelevät metonymiaa ja käsitteellistä yhdistymistä eli blendaamista (*conceptual integration, blending*), jossa kaksi tai useampi mentaalista tilaa (*mental space*) yhdistyy eikompositionaalisesti siten, että tuloksena oleva uusi mentaalinen tila (*blend*) on rakenteeltaan emergentti. Blendaaminen toimii niin kompleksien metaforien ja yhdyssanojen semantiikan kuin esimerkiksi vitseiden tai mainostenkin luovana mekanismina. Käsitteellisessä yhdistymisessä metonymialla on kahtalainen rooli. Esimerkiksi kaapuun pukeutunut, viikatetta kantava luuranko kuoleman metaforana saa aineksia useasta syötöksestä (esim. ihmisyksilön kuolema, kuolema aiheuttaa kuolemista — kausaalimalli, prototyypinen tappaminen ja elonkorjaaja). Syötösten piirteet heijastuvat uuteen käsitteeseen metonymisesti muun muassa siten, että viikatemiehen asun huppu projisoituu ihmisen kuolemaan metonymisesti liittyvän papin kautta, joka ei suoraan ole käsitteellisenä vastineena esimerkiksi niittäjälle elonkorjuu-syötöksessä. Lisäksi metonymia on yksi käsitteellisen yhdistymisen mallin optimaalisuusrajoituksesta (*metonymy projection constraint*):

metonymian kautta heijastuvien elementtien vierekkäisyys blendissä on läheisempi kuin syötöksessä, esimerkiksi huppu kuoleman asussa.

KEN-ICHI SETO erottaa artikkelissaan synekdokeen metonymiasta: hänen määrittelemänsä metonymia on partonomiaan perustuva entiteettipohjainen siirtymä. Synekdokee taas on kategoriapohjainen siirtymä ja perustuu taksonomiaan (semanttinen inkluusio). Metonymian määrittelemisen laajasti ja väljästi saattaa Seton mielestä johtua osin siitä, että vierekkäisyyden (*contiguity*) ja spatiaalisten osa-kokonaisuussuhteiden erottelu on käytännössä hankalaa. Itse hän pyrkii operoimaan tarkoilla luokilla ja rajaamaan metonymian suppeasti. Kaikkiaan Seton eronteko on ongelmallinen, ainakin kirjan kokonaiskehityksessä, jossa synekdokee yleensä sisällytetään metonymiaan. BEATRICE WARREN hahmottelee artikkelissaan rakenteellista yhtäläisyyttä referentiaalisen metonymian, yhdyssanojen ja denominaalisten verbien välille, varsinkin semanttisten roolien tasolla luokiteltuna.

Kirjan toisen osion näkökulma on historiallinen. PETER KOCH ja ANDREAS BLANK käsittelevät artikkeleissaan metonymiaa merkityksen muutoksen mekanismina. Uutta näkökulmaa tuttuun teemaan he hakevat metonymian käsitetasoisuudesta Roudet'n (1921) pohjalta erotukseksi kriteerimästä merkki- tai merkitystasoisesta analyysistä (esim. Ullmann 1962).

Metaforan ja metonymian eroavuutta, yhtenäisyyttä ja vuorovaikutusta tarkastellaan useassakin kirjan artikkelissa (Blank, Koch, Warren, GOOSSENS), mutta jämäkkä kokonaisote aiheeseen puuttuu (vrt. esim. Barcelona 2000 (toim.)). Metonymian ja analogian suhdetta ei kirjassa nosteta esille. Kirjoittajien mukaan metonymian voimakkuus ja laajuus kommunikaatiossa metaforaan nähden perustuu tulkinnan help-

pouteen: ainoa puhujien tarvitsema yhteinen perusta on yleinen tieto elämän organisoitumisesta, samoista valmiista käsitteellisistä suhteista, jotka metonymia presupponoi. Metafora puolestaan luo suhteen käsitteiden tai entiteettien välille ja vaatii näin enemmän hypoteettista ajattelua. Lisäksi kirjassa problematisoidaan Lakoffin ja Johnsonin (1980) yksipuolista erottelua metonymian referentiaalisen funktion ja metaforan ymmärtämiskäsitteiden välillä.

Metonymiaa kieliopillistumisen mekanismina (suomeen sovellettuna ks. esim. Onikki 1997) sivuaa kirjassa vain Goossens, joka käsittelee englannin *must*-sananaasteitaista muutosta deonttisesta episteemiseen merkitykseen metonymian kautta (*metonymic bridge*) avulla. Nimistöä käsittelee artikkelissaan OLAF JÄKEL, joka esittelee metonymiapohjaisia nimeämismekanismia saksalaisessa sukunimistöissä.

Kolmannen osion tapaustutkimukset käsittelevät kieliopillisia ja leksikaalisemanttisia metonymioita sekä kontrasttiivisesti että yhden kulttuurin sisällä. Teemoja ovat esimerkiksi metonymian kieliopilliset rajoitukset suoran objektin yhteydessä, englannin verbien semantiikka, oppositio metonymyisena periaatteena, tyhmyyteen viittaavat idiomit saksassa sekä potentiaalisuus aktuaalisen puolesta -metonymia puheakteissa englannissa ja unkarissa. Kiintoisa on esimerkiksi RENÉ DIRVENIN esitys englannin nomini-verbi-konversioista (esim. *fish – to fish*) tapahtumaskeemapohjaisena metonymiana. Viimeisen osion kaksi soveltavaa artikkelia liittyvät metonymian rooliin kielenomaksumisessa sekä narratiivien tulkinnassa: BRIGITTE NERLICH, DAVID D. CLARKE ja ZAZIE TODD analysoivat metonymian funktioita lapsen sanaston ja kategorioinnin kehityksessä (*compelled metonymical overextension, creative metonymical shrinking*). ANNE PANKHURST soveltaa sekä kognitiivista että funktionaalista

metonymianäkemyksiä kootessaan niitä metonymyisiä strategioita, joita lukija joutuu aktivoimaan pystyäkseen tulkitsemaan tarinassa esiintyvien elementtien merkityksiä (esimerkkinä korvakoru Morrisonin *Song of Solomon* -romaanissa).

Vaikka metonymia hahmottuu kirjassa laajaksi ajattelun ja kielen taustalla vaikuttavaksi mekanismiksi, kirjoittajat varovat liiallisia yleistyksiä ja varoittavat niistä (esim. Gibbs s. 74). Kielentutkimuksen näkökulmasta kirjan laaja metonymia-käsite (so. kaikki konseptuaalinen viereisyys) avaa uusia mahdollisuuksia ja haasteita. Semiotiikan kehityksessä laaja metonymiakäsitys on tuttu johdantoteoksista (esim. Fiske 1992). Teoksen toimittajat nostavat artikkelien pohjalta jatkotutkimuksen haasteiksi esimerkiksi metonymyisistä siirtymän luonteen (*metonymic shift*, esim. anaforinen viittaus) sekä metonymian pragmaattisen funktion selvittämisen (esim. suhde kirjalliseen ilmaukseen).

Kirjassa esitetään useita metonymialuokitteluita (Radden ja Kövecses, Seto, Blank). Niissä toistuu samoja juurimetonymioita ja metonymyisiä skeemoja, jotka on koottu kirjan loppuun hakemistoksi. Monipuolisista luokituksista olisi vaikkapa teoksen johdannossa hyvä tiivistää perinteisiin kielenkuvauksen ja -analyysin tasoihin sopiva yleiskatsaus.

Yleiseksi ensijohdannoksi metonymiaan kirja ei liene paras mahdollinen rinnakkaisten ja päällekkäisten esitysten ristivedon vuoksi. Teos pyrkii tarjoamaan syvempää ymmärrystä metonymian käsitteellisestä luonteesta ja funktiosta, minkä tavoitteen se saavuttaakin. Toisaalta useat kirjoittajista ovat käsitelleet metonymiaa syvemmin jo aiemmissä yhteyksissä. ■

PETRI JÄÄSKELÄINEN
Sähköposti: ptjaaske@cc.jyu.fi

LÄHTEET

- BARCELONA, ANTONIO (toim.) 2000: *Metaphor and metonymy at the crossroads. A cognitive perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- FISKE, JOHN 1992: *Merkkien kieli*. Tampere: Vastapaino.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ONIKKI, TIINA 1997: *Kieliopin ja leksikon rajalla*. Paikallissijaiset olotilanilmaukset. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 89–120. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ULLMANN, STEPHEN 1962: *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford: Blackwell.
- ROUDET, LÉONCE 1921: *Sur la classification psychologique des changements sémantiques*. – *Journal de Psychologie normale et pathologique* 18 s. 676–692.

LUONNOLLISTA MORFOLOGIAA

Jurgen Klausenburger *Grammaticalization. Studies in Latin and Romance morphosyntax*. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV, Current issues in linguistic theory 193. Amsterdam: John Benjamins 2000. 183 s. ISBN 90-272-3700-X.

Jurgen Klausenburger tarkastelee kirjasaan *Grammaticalization. Studies in Latin and Romance morphosyntax* latinan ja romaanisten kielten morfosyntaksia »luonnollisen morfologian» näkökulmasta. Kirja jakautuu kolmeen osaan. Alussa ja lopussa Klausenburger käsittelee luonnollisen morfologian ja kieliopillistumisen teoriaa, mutta painopiste on kirjan keskiosissa, romaanisten kielten verbien ja nominien yksityiskohtaisessa käsittelyssä.

Kirjan johdantoluvussa Klausenburger esittelee luonnollisen morfologian (*natural morphology*) perusteita. Teoria juontaa juurensa Willi Mayerthalerin kirjaan *Morphologische Natürlichkeit* (1981), joka on ilmestynyt myöhemmin myös englanniksi (*Morphological naturalness*, 1988). Perustana on neljään tyyppiin jakautuva ikonisuus, joka — Klausenburgerin sanoja mukaillen — kuvaa sitä, miten morfologiassa heijastuvat muodon (*signans*) ja merkityksen (*signatum*) erilaiset suhteet. Käytännössä on kyse tuntomerkkisyydestä. Esimerkki-

nä maksimaalisesta ikonisuudesta Klausenburger käyttää monikonmuodostustapaa, jossa monikko on merkitty tunnuksella ja jossa yksikkö on merkitsemätön (esimerkiksi *boys* : *boy*). Minimaalista ikonisuutta edustavat englannin muotoparit *man* : *men* ja *goose* : *geese* ja ei-ikonisuutta *sheep* : *sheep*. Neljäs ikonisuuden laji on *counter- iconicity*, josta esimerkkinä on walesin *coeden* : *coed* 'tree : trees'.

Klausenburger tiivistää jaottelun idean seuraavasti: »maximally iconic would be most natural, counter-iconic, of course, least natural». Mayerthalin mukaan ikonisuus ja tuntomerkkisyys ovat sidoksissa ihmisen biologian ja neurologian kanssa, joten »prototyypin» puhujan kannalta esimerkiksi oikea olisi tuntomerkitön vasemman ja vertikaalinen horisontaaliseen verrattuna.

Klausenburger esittelee myös esimerkiksi Peter Matthews (Morphology, 1991) ajatuksia ikonisuuden jakamisesta paradigmaattiseen ja syntagmaattiseen. Kategoriat